

ІНСПЭКТАРЫЯТ БЕЛАРУСКІХ ШКОЛ
ПРЫ ГЕНЭРАЛЬНЫМ КАМІСАРЫ БЕЛАРУСІ

Праект

ПРАГРАМА ГІСТОРЫІ

для народнае школы

ІІІ-яя КЛЯСА.

Расказы з гісторыі Беларусі.

1. Выгляд краю. Адсутнасць местаў, дарог, непраходных пушчы, поўныя дзікіх зьвяроў: мядзьведзяў, ваўкоў, зуброў, лісіц. Вялікая колькасць пчол; рэкі, як камунікацыйныя шляхі, балоты, палі, насельніцтва.
2. Славяне, іх быт, заняткі, абычаі, гаспадарскія прылады, рэлігія. Карчаваньне лясоў, абработка палёў, рамёслы.
3. Займаньне беларускімі плямёнамі тэрыторыі цяперашняй Беларусі. Засноўваньне гарадоў. Гандаль. Пагосты, як пункты гандлю, гасьцінцы, як гандлёвыя шляхі. Рэкі, волакі.
4. Рогвалад і Рагнеда.
5. Усяслаў Полацкі.
6. Прадслава-Эўфрасіньня.
7. Наваградзкае замчышча. Міндоўг.
8. Крэўскае замчышча. Ягайла. Вітаўт.
9. Польшча і яе захопніцкія імкненьні адносна Беларусі.
10. Масква і яе захопніцкія імкненьні адносна Беларусі.
11. Абарона незалежнасьці краю прадстаўнікамі беларускага народу на Люблінскай вуніі.
12. Франціш Скарына.
13. Леў Сапега.
14. Адыход беларускага баярства ад свайго народу. Польшчаньне краю.
15. Змаганьне Масквы і Польшчы за Беларусь. Масква і Польшча—ворагі Беларусі.
16. Паншчына. Сялянскія паўстаньні.
17. Канец Польшчы. Прычыны.
18. Прыгнечанасьць Беларусі пад Расіяй. Кастусь Каліноўскі.
19. Франціш Багушэвіч. Беларускае адраджэньне.

1958 D 913/2

1

6 2179200

20. Сусьветная вайна.
21. Беларускі кангрэс.
22. Абвешчаньне незалежнасьці Беларусі.
23. Бальшавікі і палякі дзеляць Беларусь. Прасьлед беларусаў пад Польшчаю.
24. Прасьлед беларусаў бальшавікамі. Жыды.
25. Адольф ГІТЛЕР. Вайна. Беларусь вольная ад палякаў і бальшавікоў.

IV-ая КЛЯСА.

Гісторыя Беларусі.

1. Тэрыторыя Беларусі і яе мінулае. Агульны выгляд. Абвадненьне. Gleba. Клімат. Расьліннасьць і жывёлінасьць. Выкапні. Першыя насельнікі.
2. Дагістарычнае мінулае славян. Прабацькаўшчына славян. Суседзі славян. Матар'яльная культура славян. Гандлёвыя зносіны, хатні і сямейны быт. Грамадзкі быт. Звычаі. Духовая культура і рэлігія славян.
3. Разыход славян. Прычыны разыходу. Кірункі разыходу. Засяленьне тэрыторыі Беларусі і ўтварэньне Беларускага народу. Беларускія плямёны: крывічы, радзімічы, дрыгвічы, северане і вяцічы.
4. Дзяржаўна-палітычны лад беларускага народу. Утварэньне беларускіх княстваў. Полацак, Смаленск, Тураў. Дзяржаўны лад: князь, дружына, веча. Грамадзкі лад: Гараджане, сяляне, рабы. Сям'я, заняткі, вырабы. Гандлёвыя зносіны. Гандлёвыя шляхі.
5. Вялікі шлях «з Вараг у Грэкі» і ягонае значэньне. Варагі. Ноўгарад і Кіеў. Полацак—беларускі цэнтр. Рогвалад і Рагнеда. Змаганьне Рурыкавічаў з Полацкам.
6. Усяслаў Полацкі і ягоная дзейнасьць. Характарыстыка Усяслава. Змаганьне Полацка з Кіевам.
7. Культура і Асьвета. Хрысьціянства ў Беларусі. Письменнасьць. Асьвета. Клімэнт Смаляціч. Кірыл Тураўскі. Прадслава (Эўфрасіньня) Полацкая.
8. Народная гаспадарка ў Беларусі. Агульны характар народнай гаспадаркі. Паасобныя галіны гаспадаркі: земляробства, прамысловасьць, замежны і нутраны гандаль. Пагосты, гасьцінцы.
9. Тварэньне новага палітычнага цэнтру ў Наваградку. Міндоўг. Змаганьне са Жмудзям. Сьмерць Міндоўга. Вайшэлак. Характарыстыка Наваградзкага цэнтру (яго беларускасьць).
10. Пераносіны беларускага палітычнага цэнтру ў Вільню.

Ліцьвіны. Гэдымін. Задзіночаньне ўсіх беларускіх зямель каля віленскага цэнтру. Беларускаясьць віленскага цэнтру і Вялікае Княства Літоўскае. Альгерд. Беларушчына на двары вялікіх князёў літоўскіх. Перайманьне беларусамі назову «Літва».

11. Вунія Ягайлы з Польшчай. Палітыка Ягайлы. Нутранае і вонкавае палажэньне В. Кн. Літоўска-Беларускага. Вітаўт. Сьвідрыгайла. Сутыкі В. Княства з Масквою.

12. Масква і яе імкненьні. Паўстаньне Маскоўскага Княства. Яго экспансія. Мэты. Змаганьне за беларускія землі. Праваслаўе, як прылада маскоўскай палітыкі. Католіцтва, як прылада польскай палітыкі. Цяжкае змаганьне В. Княства з Масквою і Польшчай.

13. Люблінская вунія. Вонкавыя і нутраныя прычыны Люблінскай вуніі. Абарона незалежнасьці В. Княства вяльможамі. Характар і галоўныя асновы Люблінскай вуніі. Далейшае змаганьне за незалежнасьць Вялікага Княства ад Польшчы.

14. Нацыянальны склад Літоўска-Беларускай Дзяржавы. Беларусы. Ліцьвіны. Немцы. Украінцы. Палякі. Расейцы. Жыды. Татары.

15. Грамадзкі лад. Баярства (шляхта). Мяшчане. Сяляне. Рабы.

16. Палітычны лад. Вялікі князь. Гаспадарская Рада. Соймы.

17. Беларуская культура. Франціш Скарына. Значэньне беларускай культуры ў В. Княстве.

18. Беларускае законадаўства. Першы статут (1529 г.), другі (1566 г.) і трэці (1588).

19. Царква і дзяржава. Становішча праваслаўнае царквы. Пратэстантызм. Католіцтва. Берасьцейская вунія.

20. Школы ў Беларусі. Асьвета.

21. Беларусь пасля Люблінскай вуніі. Адыход беларускага баярства ад свайго народу. Палажэньне сялянства. Рэлігійнае змаганьне на Беларусі. Водгукі народных паўстанняў на Беларусі. Забарона польскім соймам ужываць беларускую мову ў афіцыйным жыцьці (1696). Заняпад беларускае культуры. Змаганьне беларускага народу за свае правы.

22. Змаганьне Польшчы з Масквою за Беларусь. Беларускае сялянства перахоўвае нацыянальныя вартасьці: мову, народную літаратуру, песні, звычаі. Палітычныя і эканамічныя варункі жыцьця беларускага народу пад Польшчай (паншчына). Канец Рэчпаспалітай.

23. Беларусь пад Расеяй. Русіфікацыя краю. Скасаваньне вуніі. Кастусь Каліноўскі. «Мужыцкая праўда». Скасаваньне прыгону.

24. Пачаткі беларускага адраджэньня. Першыя беларускія пісьменьнікі. Багушэвіч—бацька беларускага нацыянальнага адраджэньня.

25. «Наша Доля» і «Наша Ніва». Беларускія адраджэнцы. Беларускае палітычнае, нацыянальнае, грамадзкае і культурнае жыццё перад Сусьветнай вайной.

26. Сусьветная вайна і Расейская рэвалюцыя. Беларускі рух. Усебеларускі кангрэс. Беларуская Рада і абвешчаньне незалежнасьці Беларусі. (25 сакавіка 1918 году). Змаганьне за незалежнасьць. Слуцкае паўстаньне. Рыскі трактат. Падзел Беларусі.

27. Змаганьне беларускага народу за свае правы пад Польшчай. Выбары у польскі сойм 1922 году. Парляментарнае змаганьне. Беларуская Сялянска-Работніцкая Грамада. Т-ва Беларускай Школы. Беларускі Інстытут Гаспадаркі і Культуры. Беларускі Сялянскі Саюз. Працэсы над грамадоўцамі і выезд павадыроў «Грамады» ў Саветы. Ліквідацыя іх бальшавікамі.

28. Змаганьне беларускага народу за свае права пад Саветамі. Працэс Лістапада. Нацыянальны кірунак беларусаў у палітычным і культурным жыцці. Ліквідацыя бальшавікамі беларускага нацыянальнага руху і беларускіх дзеячоў. (Лёсік, Смоліч, Ігнатоўскі, Гарэцкі, Эпімах-Шыпіла, Тарашкевіч і інш.) Барацьба беларускага сялянства супроць калгаснага ладу.

29. Беларусь і Нямецчына. Нямецчына пасля Вэрсальскага трактату. Беларусь пасля Вэрсальскага трактату. Барацьба з Вэрсальскім трактатам унутры Нямецчыны. АДOLF ГІТЛЕР. Англія, Францыя, Польшча проціў Нямецчыны. Беларусь проціў Вэрсальскага трактату.

30. Эўрапэйская вайна. Прычыны вайны. Разгром Польшчы і Саветаў Нямецчынай. Звальненьне Беларусі ад польскага і бальшавіцкага панаваньня. Беларусь у будаўніцтве новай Эўропы.

У-ая К Л Я С А.

Старажытная гісторыя.

І Разьдзел. Першабытнае грамадзтва.

Жыццё першабытных людзей. Род і племя. Прылады працы. Першабытная гаспадарка. Першабытная рэлігія. Першабытная культура.

II. Разьдзел. Старадаўны ўсход.

1. **Эгіпет.** Прырода Эгіпту і яго насельніцтва. Разьвіцьцё земляробства, вадзяныя пабудовы. Рэлігія старадаўных эгіпцыянаў. Сьвятары. Дзяржаўны лад у Эгіпце. Фараоны. Войска. Эгіпецкія заваёвы. Заваёва Эгіпту пэрсамі і канец яго самастойнасьці. Эгіпецкая культура. Піраміды.

2. **Бабілёнскае царства і Асырыя.** Прырода і насельніцтва Бабілёнскага царства. Цар Хамурапі і яго законы. Гандаль. Заваёва Бабілёну Асырыяй.

Прырода і насельніцтва Асырыі. Дзяржаўны лад. Войска. Асырыйскія заваёвы. Упадак Асырыі.

Нова-бабілёнскае (Халдэйскае) царства. Горад Бабілён. Набухаданозар. Упадак Бабілёну. Асыра-бабілёнская культура.

3. **Фэнікія і Пэрсія.** Прырода і насельніцтва фэнікіі. Фэнікійскія гарады. Гандаль і мараплаваньне. Фэнікійская культура.

Прырода і насельніцтва Пэрсіі. Шляхі і гандаль. Рэлігія. Цары. Сатрапы. Дарый і яго рэформы. Заваёвы пэrsaў ў Азіі і Афрыцы.

III. Разьдзел. Старадаўная Грэцыя.

1. **Старадаўны пэрыяд Грэцыі.** Краіна, яе прырода і насельніцтва. Крыта-Мікенская культура. Грэцкая рэлігія. Аракулы. Грамадзкія ігры. Міты. Міты аб героях (Гэракл, Тэзэй). Міт аб арганаўтах. Старажытна-грэцкі эпас. Поэмы Гомэра: Іліада і Адысэя. Родавы лад. Дзяржавы, гарады ў старадаўных грэкаў. Знаць, народ, рабы. Грэцкі гандаль і калянізацыя.

2. **Спарта.** Краіна і насельніцтва. Паданьне аб Лікургу. Дзяржаўны лад. Узгадаваньне і вобраз жыцьця спартанцаў.

3. **Атэнская дзяржава.** Краіна. Насельніцтва. Дзяржаўны лад. Дэмас. Законы Дракона. Салон і яго рэформы. Тыранія ў Атэнах.

4. **Грэка-пэрсіцкія войны.** Прычыны і пачатак войнаў. Маратонская перамога. Паход Ксэрска. Термапілы. Саламінская бітва. Канец вайны. Узвышэньне Атэнаў. Пэрыкл. Росквіт атэнскай культуры. Пелапанэская вайна.

5. **Грэцкая культура.** Тэатр, літаратура. Мастацтва, скульптура, музыка і навука.

6. **Грэцыя пад уладай Македоніі.** Македонія і яе цар Філіп. Заваяваньне Грэцыі. Александар Македонскі і яго паходы. Дзяржава Александра Македонскага і яе лёс. Эльлінізм. Пакарэньне Грэцыі Рымам.

IV. Разьдзел. Старадаўны Рым.

1. **Старадаўны пэрыяд гісторыі Рыму.** Прырода краіны і яе насельніцтва. Паданьне аб заснаваньні Рыму. Пэрыяд цароў. Патрыцыі і плебэі. Выгнаньне Тарквінія Гордага. Утварэньне рэспублікі. Пэрыяд рэспублікі. Становішча плебэяў. Народныя трыбуны. Пісаныя законы. Зраўненьне ў правах плебэяў з патрыцыямі. Наход галаў. Заваяваньне Рымам ўсяе Італіі. Рымскае войска. Рэлігія рымлян.

2. **Пунічныя войны.** Першая, другая і трэцяя пунічныя войны; іх прычыны і вынікі. Ганібал. Зруйнаваньне Картагена. Заваяваньне Македоніі і Грэцыі. Быт і культура Рыму.

3. **Упадак Рымскай Рэспублікі.** Рэформы Братоў Гракхаў. Марый і яго ваенныя рэформы. Сула і барацьба яго з Марыям. Пампэй. Юлій Цэзар. Першы трыумвірат. Цэзар у Галіі. Барацьба Цэзара з Пампэям. Цэзар—адзіны кіраўнік Рыму. Сьмерць Цэзара. Актавіян Аўгуст і другі трыумвірат. Упадак Рэспублікі.

4. **Рымская імперыя.** Праўленьне Актавіяна Аўгуста. Быт і культура Рыму. Вергілій. Гарацый. Авідый. Будаўнічае мастацтва. Нэрон. Вэспазыян. Траян. Час упадку імперыі. Выступленьне германцаў. Дыяклецыян і яго рэформы. Хрысьціянства. Канстанцін. Юльян адступнік. Тэадосій і трыумф хрысьціянства. Германскія заваяваньні. Упадак Рымскай імперыі.

СЯРЭДНЯЯ ГІСТОРЫЯ.

I. Разьдзел. Рымская імперыя (Заходняя і Усходняя), новыя народнасьці і дзяржавы з IV па IX стагодзьдзе.

1. **Рым і германцы.** Рымская імперыя ў IV стагодзьдзі. Германцы.

2. Вялікае перасяленьне народаў і ўтварэньне германскіх каралеўстваў. Пераходы готаў. Першыя германскія каралеўствы. Атыла і яго паходы на Галію і Італію. Остготы ў Італіі. Франкскае каралеўства.

3. **Рымская імперыя ў VI—VIII стагодзьдзях.** Юстыніян. Лянгабарды ў Італіі. Папы. Становішча імперыі ў VII стагодзьдзі. Іконаборства. Упадак імператарскай улады ў Італіі.

4. **Магамэтанства і заваяваньні арабаў.** Арабы і вучэньне Магамэта. Арабскі Халіфат.

5. **Франкская манархія і новыя дзяржавы.** Новая дынастыя ў Франкаў. Пачатак сьвецкай улады пап. Карл Вялікі. Распад манархіі Карла Вялікага.

6. **Ангельскае каралеўства і нарманы.** Хрышчэньне англосаксаў. Заснаваньне ангельскага каралеўства. Набегі нарманаў.

7. **Славяне.** Славяне. Кірыл і Мэфодый. Баўгарскае цар-

ства. Славянская пісьменнасьць. Беларускія княствы. Хрыстыянізацыя Беларусі. Культура і асьвета ў Беларусі.

II Разьдзел. Заходняя Эўропа ў эпоху панаваньня фэадалнага парадку (з IX па XIII стагодзьдзе).

1. **Фэадалізм.** Разьвіцьцё фэадалнага парадку. Фэадалны быт. Фэадалізм у Францыі. Фэадалізм у Ангельшчыне. Фэадалізм у Нямеччыне. Пашырэньне культуры на усход Эўропы.

2. **Сьвяшчэнная Рымская імперыя і папства.** Оттон I. Сьвяшчэнная Рымская імперыя. Становішча папства ў IX—XI стагодзьдзі. Папа Грыгоры VII. Барацьба імператара Гэнрыка IV з папам Грыгорыем VII.

3. **Крыжовыя паходы.** Прычыны крыжовых паходаў. Ход крыжовых паходаў. Вынікі крыжовых паходаў.

4. **Францыя і Ангельшчына да канца XIII стагодзьдзя.** Пачатак парлямэнту.

VI. КЛЯСА. СЯРЭДНЯЯ ГІСТОРЫЯ.

Час разлажэньня фэадалізму.

1. **Эўропа у XIV—XV стагодзьдзях.** Палітычнае і грамадзкае становішча Нямеччыны ў Эўропе.

Францыя і Ангельшчына ў XIV—XV стагодзьдзях. Філіп IV Стройны і яго барацьба з папай. Стагадовая вайна. Людвік XI і ўзмацненьне манархіі ў Францыі.

2. **Утварэньне гішпанскай дзяржавы.** Маўры на Пірынейскім паўвостраве. Барацьба з маўрамі. Фэрдынанд і Ізабэля.

3. **Пачатак упадку папства.** Авіньёнскі палон папаў. Ян Гус і гусыты.

4. **Візантыя і паўднёвыя славяне у XIV—XV стагодзьдзях.** Сэрбія у XIV стагодзьдзі. Асманскія туркі. Косаўскі бой і яго вынікі. Тамярлан. Флярэцкая вунія. Падзеньне Усходняй Рымскай імперыі.

5. **Эпоха Рэнэсансу.** Сярэдневяковая асьвета да эпохі Рэнэсансу. Палітычнае становішча Італіі ў канцы сярэдніх вякоў. Гуманізм. Вялікія вынаходствы. Вялікія геаграфічныя адкрыцьці. Калумб.

6. **Вялікае Літоўска-Беларускае Княства.** Разьвіцьцё і заняпад. Вунія з Польшчай. Значэньне Вялікага Княства на ўсходзе Эўропы.

НОВАЯ ГІСТОРЫЯ.

I Разьдзел. Гуманізм і рэфармацыя.

1. **Гуманізм.** Італьянскі гуманізм. Нямецкі гуманізм.

2. **Рэфармацыя ў Нямеччыне.** Прычыны рэфармацыі. Мартын Лютар і яго тэзы. Ход рэфармацыі і яе вынікі.

3. Рэфармацыя ў іншых дзяржавах Заходняй Эўропы. Рэфармацыя ў Швайцарыі. Рэфармацыя ў Ангельшчыне.

4. Каталіцкая рэакцыя. Ордэн езуітаў. Інквізацыя і цензура. Філіп II Гішпанскі. Барацьба Філіпа II з Нідэрляндамі. Лёс рэфармацыйнага руху ў Францыі. Альжбета Ангельская і яе барацьба з каталіцкай рэакцыяй. Прычыны, ход і вынікі 30-ці гадовай вайны. Культура эпохі рэфармацыі.

II Разьдзел. Эпоха абсалютызму.

1. Разьвіцьцё абсалютызму у Францыі. Людовік XIV і яго двор. Войны Людовіка XIV. Літаратура.

2. Прусія. Пачатак Прускай дзяржавы. Узмацненьне Прусіі. Прусія—каралеўства. Экспансія Прусіі.

3. Расія і яе экспансія. Падзел Польшчы. Беларусь у граніцах Расеі.

III Разьдзел. Эпоха французскай рэвалюцыі і Напалеона I.

1. Характарыстыка старога парадку. «Асьветная» літаратура і яе уплыў.

2. Ангельшчына у XVIII стагодзьдзі. Парлямонт і міністры. Утварэньне Паўночна-Амерыканскіх Злучаных Штатаў.

3. Французская Рэвалюцыя. Стары парадак у Францыі. Спробы рэформаў. Устаноўчы сход і яго рэформы. Законадаўчы сход. Нацыянальны канвент. Дырэкторыя. Консульства.

4. Напалеон I. Войны Напалеона. Паход Напалеона I у Расею. Рэстаўрацыя Бурбонаў. Венскі кангрэс. Сто дзён. Сьвяшчэнны саюз. Культура эпохі.

IV. Разьдзел. Эпоха канстытуцыйных і нацыянальных імкненьняў.

1. Далейшыя рэвалюцыі у Францыі і іх уплыў на суседнія краіны. Устанаўленьне другой імперыі ў Францыі.

2. Нацыянальнае аб'яднаньне Італіі. Кавур і Гарыбальдзі. Далейшае узмацненьне Прусіі. Бісмарк. Паўночна-Германскі Саюз. Падзеньне другой імперыі у Францыі. Германская імперыя. Канчатковае аб'яднаньне Італіі.

3. Усходняе пытаньне. Палітыка Расеі. Усходняя або Крымская вайна. Важнейшыя культурныя зьявы XIX стагодзьдзя. Пачаткі адраджэньня беларускага народу. Кастусь Каліноўскі. Багушэвіч.

4. Нямецчына у канцы XIX стагодзьдзя. Палітычнае і эканамічнае жыцьцё. Унутраная і вонкавая палітыка Бісмарка. Вільгэльм II. Адстаўка Бісмарка.

5. Францыя ў канцы XIX стагодзьдзя і ў пачатку

XX стагодзьдзя. Палітычнае і эканамічнае жыцьцё. Вонкавая палітыка. Падрыхтоўка да сусьветнай вайны.

6. Ангельшчына ў канцы XIX і ў пачатку XX стагодзьдзя. Палітычнае і эканамічнае жыцьцё. Їрляндскае пытаньне. Ангельскі імперыялізм. Падрыхтоўка да сусьветнай вайны.

7. Амэрыка ў канцы XIX і ў пачатку XX стагодзьдзя. Палітычнае і эканамічнае жыцьцё. Амэрыканскі імперыялізм. Гішпанска-амэрыканская вайна. Амэрыка напярэдадні сусьветнай вайны. Вудро Вільсон.

8. Японія ў канцы XIX і пачатку XX стагодзьдзя. Палітычнае і эканамічнае жыцьцё. Вонкавая палітыка. Экспансія Японіі. Расейска-японская вайна. Японія напярэдадні сусьветнае вайны.

9. Нямецчына ў пачатку XX стагодзьдзя. Унутраная і вонкавая палітыка. Грамадзкае і эканамічнае жыцьцё.

10. Аўстра-Вугрыя і Італія ў канцы XIX і ў пачатку XX стагодзьдзя. Палітычнае і эканамічнае жыцьцё.

11. Расея ў канцы XIX стагодзьдзя і ў пачатку XX стагодзьдзя. Рэвалюцыя 1905 году.

12. Сусьветная вайна. Пачатак вайны. Ход вайны і яе вынікі. Рэвалюцыя ў Расеі. Усебеларускі Кангрэс і абвешчаньне незалежнасьці Беларусі. Рэвалюцыя у Нямецчыне і Аўстра-Вугрыі. Вэрсальскі трактат.

Камунізм у Расеі і нацыянальныя імкненьні. Нацыянальныя рухі ў Заходняй Эўропе. Змаганьне з Вэрсальскім трактатам. Нямецчына і Італія. Змаганьне Нямецчыны і Італіі за правы да жыцьця. Новыя грамадзкія тэорыі. Фашызм і нацыянал-сацыялізм. Палітыка Ангельшчыны, Францыі і Амэрыкі. Пачатак вайны. Беларусь у XIX і XX стагодзьдзях.

VII-ая К Л Я С А.

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ.

1. Тэрыторыя Беларусі і яе мінулае. Агульны выгляд. Рэльеф. Абвадненьне. Gleba. Клімат. Расьліннасьць і жывёлінасьць. Эпоха палеоліту. Эпоха нэоліту. Мэталічная эпоха. Выкапні. Першыя насельнікі.

2. Дагістарычнае мінулае славян. Прабацькаўшчына славян. Суседзі славян. Першапачатковыя весткі аб славянах. Матарыяльная культура славян. Гандлёвыя зносіны. Археалёгічныя памяткі. Хатні і сямейны быт. Грамадзкі быт. Звычаі. Духовая культура і рэлігія славян.

3. Разыход славян. Прычыны разыходу. Готы і перасяленьне народаў. Кірункі разыходу. Засяленьне тэрыторыі

Беларусі і ўтварэньне Беларускага народу. Беларускія плямёны: крывічы, радзімічы, дрыгвічы, северане і вяцічы.

4. **Дзяржаўна-палітычны лад беларускага народу.** Утварэньне беларускіх княстваў. Галоўныя цэнтры: Полацак. Смаленск. Тураў. Дзяржаўны лад: князь, дружина, веча. Грамадзкі лад: земскія баяры, гараджане, сяляне, рабы. Сям'я, заняткі, вырабы. Прадметы ўвозу і вывазу. Гандлёвыя зносіны з арабамі, баўгарамі, грэкамі і варагамі. Гандлёвыя шляхі.

5. **Вялікі шлях «з Вараг у Грэкі».** Ягонае значэньне. Варагі. Утварэньне дзяржавы Рурыкавічаў. Ноўгарад і Кіеў—як два галоўныя цэнтры дзяржавы Рурыкавічаў. Полацак—беларускі цэнтр. Задзіночваньне беларускіх зямель. Рогвалад і Рагнеда. Змаганьне Рурыкавічаў з Полацкам. Прычыны змаганьня: эканамічныя і дынастычныя. Ізяслаў і Брачыслаў—беларускія дынасты.

6. **Усяслаў Полацкі і ягоная дзейнасьць.** Характэрстыка Усяслава. Змаганьне Полацка з Кіевам. Усеславічы. Далейшае змаганьне з Кіевам. Высылка Полацкіх князёў у Грэцыю. Уцёкі некаторых полацкіх князёў у Літву і ў беларускія заходнія гарады.

7. **Культура і Асьвета.** Хрысьціянства ў Беларусі. Уплывы заходняга і ўсходняга хрысьціянства. Усходні абрад. Пісьменнасьць. Мова. Помнікі старадаўняй пісьменнасьці. Асьвета. Клімэнт Смаляціч. Кірыл Тураўскі. Прадслава (Эўфрасіньня) Полацкая. Адкуль слова «Русь», «рускі».

8. **Гісторыя Смаленскага, Турава-Пінска і Полацкага княстваў.** Значэньне кожнага княства ў гісторыі беларускага народу. Палітычныя і гандлёвыя зносіны з немцамі. Першыя гандлёвыя граматы. Гэрцыкэ і Кукайнос—беларускія калёніі на Дзьвіне.

9. **Народная гаспадарка ў Беларусі.** Агульны характар народнай гаспадаркі. Паасобныя галіны гаспадаркі: земляробства, прамысловасьць, замежны і нутраны гандаль. Пагосты, гасьцінцы.

10. **Тварэньне новага палітычнага цэнтру ў Наваградку.** Заняпад Полацкага, Смаленскага і Тураўскага княстваў. Міндоўг. Змаганьне са Жмудзямі. Сьмерць Міндоўга. Вайшэлак. Тройдэн—князь Гальшанскі. Характарыстыка Наваградзкага цэнтру (яго беларускасьць).

11. **Пераносіны беларускага палітычнага цэнтру ў Вільню.** Ліцьвіны. Гедымін. Задзіночаньне ўсіх беларускіх зямель каля віленскага цэнтру. Беларускасьць віленскага цэнтру і Вялікага Княства Літоўскага. Альгерд. Беларущчына

на двары вялікіх князёў літоўскіх. Перайманьне беларусамі назову «Літва».

12. **Вунія Ягайлы з Польшчай.** Палітыка Ягайлы. Нутраное і вонкавае палажэньне Вялікага Княства Літоўска-Беларускага. Бунт Андрэя полацкага. Вітаўт і ягонае змаганьне за незалежнасьць. Сьвідрыгайла. Сутыкі Вялікага Княства з Масквою.

13. **Масква і яе імкненьні.** Паўстаньне Маскоўскага княства. Яго экспансія. Мэты. Спосабы. Змаганьне з Вялікім Княствам за беларускія землі. Праваслаўе—як прылада маскоўскай палітыкі. Каталіцтваа—як прылада польскай палітыкі. Цяжкае змаганьне Вялікага Княства з Масквою.

14. **Люблінская вунія.** Вонкавыя і нутраныя прычыны Люблінскай вуніі. Абарона незалежнасьці Вялікага Княства вяльможамі. Характар і галоўныя асновы Люблінскай вуніі. Далейшае змаганьне за незалежнасьць ад Польшчы.

15. **Нацыянальны склад Літоўска-Беларускай дзяржавы.** Беларусы. Ліцьвіны. Немцы. Украінцы. Палякі. Расейцы. Татары. Жыды.

16. **Народная гаспадарка.** Паўднёвы гандаль. Гандаль з Ноўгарадам і Масквою. Гандаль з Захадам. Унутраны гандаль. Сельская гаспадарка. Землеўладаньне. Гаспадарскі скарб. Жыды ў народнай гаспадарцы.

17. **Грамадзкі лад.** Разьвіцьцё станаў. Баярства (шляхта). Шляхэцкія прывілеі. Правы шляхты. Права магнатаў. Мяшчане. Гарады з магдэбурскім правам. Сяляне і іх юрыдычнае становішча.

18. **Палітычны лад.** Вялікі князь. Гаспадарская Рада. Сойм. Цэнтральная адміністрацыя. Прыдворныя ўраднікі. Правінцыянальная адміністрацыя.

19. **Беларуская культура.** Зносіны з Захадам. Гуманізм. Друкарні. Франціш Скарына. Сымон Будны. Цяпінскі. Браты Мамонічы. Беларускія летапісы. Значэньне беларускай культуры ў Вялікім Княстве.

20. **Беларускае законадаўства.** Судзебнік Казімера Ягайлавіча. Статут першы (1529), другі (1566) і трэйці (1588). Суд намесьніцкі, ваяводзкі, Рады, Вялікага князя. Суд земскі, замкавы, падкаморскі. Копны суд. Агульны характар судаўніцтва.

21. **Царква і дзяржава.** Становішча праваслаўнае царквы і ўтварэньне самастойнае мітраполіі. Праўнае становішча праваслаўнага насельніцтва. Права патранату. Пратэстантызм. Каталіцтва. Агульны характар і значэньне царкоўнай палітыкі. Берасьцейская вунія.

22. **Школы.** Праваслаўныя школы. Каталіцкія школы. Вуніацкія школы. Пратэстанцкія школы. Характарыстыка тагачаснага школьніцтва.

23. **Зямельная рэформа.** Гаспадарчая палітыка ў заходніх краёх. Гаспадарчая палітыка ў ўсходніх краёх. Канечнасьць зямельнай рэформы. Прычыны рэформы. Вынікі рэформы. Лясная гаспадарка і яе рэформы.

24. **Беларусь пасля Люблінскай вуніі.** Палітычна—грамадзкі лад Польшчы. Кароль. Сойм. Шляхта. Духавенства. Адыход беларускага баярства ад свайго народу. Палажэньне сялянства. Рэлігійнае змаганьне ў Беларусі. Брацтвы. Сялянскія паўстаньні на Беларусі. Палянізацыя гарадоў. Забарона Польскага Сойму ужываць беларускую мову ў афіцыйным жыцьці (1696). Заняпад беларускай культуры.

25. **Змаганьне Польшчы з Масквою за Беларусь.** Выкарыстоўваньне беларускіх рэлігійных і грамадзкіх адносін Масквою і Польшчаю. Беларускае сялянства перахоўвае нацыянальныя вартасьці: мову, народную літаратуру, песні, звычаі. Палітычныя і эканамічныя варункі жыцьця беларускага народу пад Польшчаю (паншчына). Нутраны расклад палітычнага і грамадзкага жыцьця Рэчпаспалітай. Швэдзкія войны. Спробы ўзнаўленьня Вялікага Княства Літоўска-Беларускага. Вонкавыя абставіны. Канец Рэчпаспалітай.

26. **Беларусь пад Расеяй.** Русіфікацыя краю. Вайна 1812 году. Думка ўзнаўленьня В. К. Літоўска-Беларускага. Скасаваньне вуніі. Кастусь Каліноўскі. «Мужыцкая Праўда». Скасаваньне прыгону.

27. **Пачаткі беларускага адраджэньня.** Этнографічныя досьледы над беларускім народам. Першыя беларускія пісьменьнікі. Багушэвіч—бацька беларускага нацыянальнага адраджэньня.

28. **«Наша Доля» і «Наша Ніва».** Беларускія адраджэнцы. Беларускае палітычнае, нацыянальнае, грамадзкае і культурнае жыцьцё перад Сусьветнай вайной. Барацьба за беларускую школу.

29. **Сусьветная вайна і Расейская рэвалюцыя.** Прычыны сусьветнай вайны і Расейскай рэвалюцыі. Беларускі рух. Усебеларускі Кангрэс. Беларуская Рада і абвешчаньне незалежнасьці Беларусі (25 сакавіка 1918 году). Змаганьне за незалежнасьць. Слуцкае паўстаньне. Рыскі трактат. Падзел Беларусі.

30. **Змаганьне беларускага народу за свае правы пад Польшчай.** «Сярэдняя Літва» і змаганьне за Вільню. Выбары ў польскі сойм 1922 г. Парляментарнае змаганьне. Бела-

руская Сялянска-Работніцкая Грамада. Т-ва Беларускай Школы. Беларускі Інстытут Гаспадаркі і Культуры. Беларускі Сялянскі Саюз. Працэсы над грамадаўцамі і выезд павядыроў «Грамады» ў Саветы. Ліквідацыя іх. «Беларускі фронт».

31. **Змаганьне беларускага народу за свае правы пад Саветамі.** Працэс Лістапада. Нацыянальны кірунак беларусаў ў палітычным і культурным жыцьці. Праца на полі навукі. Ліквідацыя бальшавікамі беларускага нацыянальнага руху і беларускіх дзеячоў. (Лёсік, Смоліч, Ігнатоўскі, Гарэцкі, Эпімах-Шыпіла, Тарашкевіч і інш). Барацьба беларускага сялянства супроць калгаснага ладу.

32. **Беларусь і Нямецчына.** Нямецчына пасля Вэрсальскага трактату. Беларусь пасля Вэрсальскага трактату. Барацьба з Вэрсальскім трактатам унутры Нямецчыны. Адольф ГІТЛЕР. Англія, Францыя, Польшча проціў Нямецчыны. Беларусь проціў Вэрсальскага трактату.

33. **Эўрапэйская вайна.** Прычыны вайны. Разгром Польшчы і Саветаў. Звальненьне Беларусі ад польскага і бальшавіцкага панаваньня. Беларусь у будаўніцтве новай Эўропы.

ПАЯСЬНЕНЬНІ ДА ПРАГРАМЫ

Мэты навучаньня. Навучаньне гісторыі ў народнай школе павінна даць моладзі пазнаньне мінуўшчыны свайго краю і народу, а так-жа пазнаньне важнейшых падзеяў з гісторыі чалавецтва. Сучаснасьць заўсёды вяжацца з мінуўшчынай—дзеля гэтага, калі мы хочам пазнаць сучаснасьць, мы павінны шукаць ейных генэтычных пачаткаў у мінуўшчыне. Усім ведама, што вывучэньне гісторыі ёсьць добрай настаўніцай жыцьця.

Пазнаньне мінуўшчыны свайго народу, асабліва ягоных змаганьняў за лепшую долю, заахвочвае моладзь да любові гэтага народу, да зразуменьня злучнасьці паміж мінулымі пакаленьнямі і будучымі—і гэтакім парадкам прыгатаўляе моладзь да адказнай працы на народнай ніве. Гістарычныя нарысы выдатных адзінак, якія працавалі для народу, родзяць у душы моладзі культ для нацыянальных ідэалаў, для каторых трэба жыць і працаваць. Апроч гэтага моладзь павінна разумець і гісторыю ўсяго чалавецтва, гісторыю яго культурных здабыткаў і імкненьняў. Пазнаньне гісторыі даўнейшых культурных народаў дасьць лепшае зразуменьне гісторыі свайго народу і паддасьць

ахвоты моладзі да працы і вялікшых нацыянальных дасят-
неньняў.

Навука гісторыі ў народнай школе ўводзіць моладзь памалу і асьцярожна ў тайніцы мінуўшчыны, вяжа яе з гэтай мінуўшчынай, выказвае сувязь падзеяў і дае зразуменьне хронолёгіі фактаў.

Будова праграмы. Праграма навучаньня гісторыі ў народнай школе падзелена на тры ступені:

I-ая ступеня, у якую ўходзіць III і IV кляса, абыймае гісторыю Беларусі.

II-ая ступеня, у якую ўходзіць V і VI кляса, абыймае гісторыю ўсяго чалавецтва ў агульных нарысах;

III-ая ступеня, у якую ўходзіць адна VII кляса, абыймае ізноў гісторыю Беларусі.

Значыць, гісторыю Беларусі маем у III, IV і VII клясах. Тэма адна, толькі розьніца ў уняцьці прадмету. У III клясе гісторыя Беларусі малюецца ў гістарычных чытанках (гутарках) напісаных вобразна і адпаведна да веку і уймальных здольнасьцяў дзяцей. У гэтых чытанках (гутарках) гісторыя Беларусі адбіваецца ў гістарычных постацях нашых слаўных людзей, злучаных часта з народнай легендай, з старымі замкамі і замчышчамі, з нашымі слаўнымі гарадамі. Гэтыя замкі, замчышчы, курганы, гарады моладзь можа аглядаць на свае вочы пры экскурсіях, ладжаных школаю ў бліжэйшую ваколіцу, дзе знаходзяцца памяткі нашай мінуўшчыны. Малюнкi нашых слаўных людзей павінны быць пададзены ў падручніках або на адумысловых рысунках, як ілюстрацыі. У III клясе трэба дзяцей ужо знаёміць з пэрспэктывай часу, паказваючы ім вобразна век іхных бацькоў, дзядоў і г. д., каб дзеці ведалі ня толькі аб тым, што гэта адбывалася даўно, але як гэта было даўно.

У IV клясе праходзіцца ўжо сыстэматычны курс гісторыі Беларусі, але напісаны папулярна, так каб моладзь магла зразумець сэнс падзеяў і магла іх вязаць у пэўную сыстэматычную і хронолёгічную цэласць.

У клясах V і VI праходзіцца сусьветная гісторыя ў агульных рысах. Трэба, каб моладзь пазнала мінуўшчыну ўсходніх краінаў, дзе пачалася цывілізацыя і разам з гэтым гісторыя чалавецтва, мінуўшчыну Грэцыі і Рыму і іх значэньне для цывілізацыі і культуры пазьнейшай, а ўрэшце гісторыю сярэдніх і новых вякоў аж да апошніх часін. Ва ўсе гэтае трэба устаўляць час-ад-часу важнейшыя падзеі.

нашага народу, лучачы гэтакім парадкам нашую гісторыю з гісторыяй ўсяго чалавецтва.

Курс VII клясы мае спецыяльны характар. Ён ёсьць звязаны з гісторыяй у папярэдніх клясах, апіраецца на тых ведамасьцях, якія ўжо былі пададзены, але становіць сваю асобную цэласць. Мэтай гэтага курсу ёсьць падгатова маладога грамадзяніна да працы, да ўводзін яго ў грамадзянства. Дзеля гэтага матарыял апрацаваны ня толькі на падставе палітычных гістарычных даных, але грамадзкіх, гаспадарчых, культурных і ўсякіх іншых.

Уведзены сюды спецыяльныя разьдзелы аб народнай гаспадарцы, грамадзкім ладзе, законадаўстве, культуры і г. д. Выкладаньне гісторыі ў VII клясе павінна быць увадзінамі ў практычнае жыцьцё—ў жыцьцё Беларусі.

Спосаб уняцьця. У III клясе трэба даць моладзі вобразныя малюнкi нашай мінуўшчыны, без сыстэматычнага парадку, аднак трымаючыся паступовай хронолёгіі. Кожны малюнак павінен быць дадзены магчыма падрабязна, з рознымі абставінам, аднак бяз пустых слоў і сказаў. Бяручы які эпизод з нашай мінуўшчыны, трэба даць адказ, **як было?** Тэмай расказу можа быць: а) якаясь адна цэнтральная асоба, б) група людзей, в) якаясь мясцовасьць, з якой звязаны падзеі.

Калі гэта ёсьць адна асоба—герой, дык трэба даць апісаньне (рысунак) яго вонкавага выгляду, яго чынаў і жыцьця, трэба прадставіць ягоныя працы і імкненьні. Калі гэта магчыма, трэба даць расказ і аб дзіцячых гадох дадзенай асобы.

Калі ідзе гутарка аб групе людзей, трэба браць пад увагу мамэнт, ці гэтая група становіць нешта сталае (напр. баярства, гараджане, сяляне і г. д.), ці нешта эпизодычнае, групу, якая стварылася з пэўнай азначанай мэтай (вайна, выпад і г. д.) Там, дзе вядзецца расказ аб групе сталай, трэба даць жывы абраз ейнага жыцьця, штодзённага і сьвяточнага, мірнага і ваеннага, хатняга і публічнага (веча, абрады, рэлігія), дзіцячага і сталага. Усё гэта адлюстраваць адпаведнымі малюнкамі, бяручы пад увагу старадаўныя вопраткі і ўборы.

Калі прадметам расказу ёсьць нейкая мясцовасьць, дык бяз ілюстрацыі тут так-жа не абыдземся, таксама як бяз жывых людзей, якія дзейлі ў абгаварванай мясцовасьці (замчышчы). Тут трэба імкнуцца да таго, каб даць пазнаньне дзецям галоўных гарадоў, замкаў і замчышчаў Беларусі. Такое пазнаньне карысна ня толькі для гісторыі,

але і геаграфіі. Моладзь у такіх прыпадках вельмі ахвоча прыглядаецца да малюнкаў, збірае весткі і легенды, расказвае аб тым, што яна чула ад старэйшых. Трэба ёй у гэтым памагаць, скіроўваючы на адпаведны шлях і выпраўляючы магчымыя памылкі, або чужыя з даўнейшых часоў тэндэнцыйныя расказы.

Пры ўсім гэтым ужываньне карты будзе вельмі карысным.

Ня трэба абцяжваць памяці дзяцей падрабязнымі датамі. Аднак трэба ўстанавіць важнейшыя, г. зв. арыентацыйныя даты ў кожнай клясе і паводле гэтых дат укладаць падзеі. Калі-б моладзь сама мела ахвоту карыстацца датамі, перашкаджаць ёй у гэтым нельга. Трэба іх толькі ўкладаць паводле арыентацыйных дат, асабліва ў старэйшых клясах. Без арыентацыйных дат няма гістарычнай перспэктывы і ўсе падзеі могуць зблытацца ў адну нявыразную кучу.

Гісторыя, знаёмячы моладзь з мінуўшчынай, павінна адбіваць у сабе ўвесь быт Беларускага народу, які выражаецца так-жа ў нацыянальных вопратках, у абрадах, песнях (працы і змаганьня), дзеля гэтага песні павінны так-жа ўвайсьці ў курс гісторыі Беларусі. З гэтага выснаў, што гісторыя павінна сутыкацца з геаграфіяй, беларускай мовай і сьпевамі, не гаворачы ўжо аб грамадазнаўстве. Праграмы і практычныя сутыкі вучыццалёў гэтых прадметаў прынясуць тут вялікую карысьць.

Але яшчэ на адзін момэнт трэба звярнуць увагу: на адносіны Беларусі да Нямецчыны і Нямецчыны да Беларусі. Трэба выясьніць важнасьць вызваленьня Беларусі ад бальшавіцкага ярма нямецкай арміяй, даньне магчымасьці беларускаму народу будаваньня свайго беларускага нацыянальнага жыцьця, уходзіны Беларусі ў будаўніцтва новай Эўропы пад кіраўніцтвам Павадыра Нямецчыны **Адольфа Гітлера**. У VI клясе пры праходжаньні курсу сусьветнай гісторыі, а ў клясе VII — гісторыі Беларусі трэба гэнэтычна высвятліць апошнія падзеі, бяручы пад увагу з аднаго боку зьнішчальны ўплыў бальшавікоў, а з другога — будаўнічы характар нямецкага нацыянал-сацыялізму.

Выдана ў Менску ў 1941 г. у Краёвай Друкарні.

Landesdruckerei Minsk.

М. Ашчэрэ

8.11.58.